

Ahlâk ve İçtenlik**Ahmet İNAM¹**

Düşüncelerimiz, hayallerimiz, yaşantılarımız içimizde, iç dünyamızda olup biter. İçinizle nasıl bir ilişkiniz var? Dışınızla olan ilişkiyi önemli bir ölçüde etkilediğinin farkında mısınız? Sizi hiç kimse görmediğinde bile ahlaklı olabiliyor musunuz? Yoksa yaşadığınız ahlak başkalarının sizi beğenmesi için mi?

Bu yazıda dünyada ve bizde büyük bir sorun olan içi dışı bir olmama olgusu üstünde duracağım. Siyasetin ve insan ilişkilerin yürütülmesindeki temel ahlak sorunlarından birisi ahlakın hep dışarıda, başkalarının önünde gerçekleşen kamusal alan sayılmasıdır. Bir arada yaşamımızı etkileyen ahlakın bir de içimizde olan bir boyutu vardır. Bu boyutu anlamak için önce ahlakla ilgili bazı saptamalar yapalım.

1. İnsan hem birey hem de toplum olarak, herhangi bir anda bir ahlak durumu içindedir. İnsan bir ahlak kürede yaşadığı için, ahlâk durumunu yaşar. İnsan tıpkı hava kürede (Atmosferde) yaşadığı gibi ahlak kürede yaşar.
2. Ahlâk durumu, bir anlam alanını, onun bir alt kümesi olan değerler alanını içerir. İnsan ahlâkî değerlerle yaşar.
3. Bu değerlerle ilişkili olarak, her ahlâk durumu içinde belli yaptırımları içeren ilkeler, kurallar, normlar, “kod”lar taşır.
4. Ahlâk durumu içinde bulunan her eyleyicinin bu değerlere, kurallara, durumun tüm öğelerine karşı sorumluluğu vardır.
5. Ahlâk durumu içinde bulunanların, durumun içerdiği değerlere, yaptırımlara, belli bir sorumlulukla saygı duyarak, belki bir karar ardından, belli bir niyetle eyleme yöneldikleri görülür.
6. Durum içinde bulunanların eylemleri, ahlâkın temel öğelerinden birini oluşturur.

Göz önünde olmayan iç dünyamda, kimseler görüp bilmediği hâlde, bir iç ahlak durumu yaşarım. Elbette bu durum içinde bilinçli olmam gerekiyor. Değerler, iç ahlâk durumu değerleridir. Bu durumun değerlerle yaşanabilmesi, iç ahlâkın mümkün olabilmesi için içimdeki dışımın, içimdeki ötekinin ortaya çıkması zorunlu görünüyor. İçimdeki öteki, içimin benim olmadığını gösterir. İçimde dünya, içimde evren, içimde bilincine varmadığım, varamayacağım, güçler vardır. İç dünyalar, insan için tümüyle belirlenebilir, denetlenebilir bir yapı taşımaz. İç dünya, kimsenin ülkesi değildir; kimsenin tümüyle egemenliği altında değildir. (Kısmen egemen olunabilir!) İç dünyalarımız bize emanettir. Ahlâk açısından, biz onlarda, anlam ve değerleri, yaptırımlara karşı belli sorumluluk ve temiz niyetle, iç eylemlerde bulunarak, yaşamakla yükümlüüz.

Birey olarak, iç dünyanın içinde ahlâklı yaşamak ne demek? Toplum yokken, öteki (bir anlamda!) yokken, benden başka “gören” yokken, içimle ahlâkı yaşamak ne demek? İçimde ahlâksız olmak ne demek? Düşüncelerimde, düşlerimde, arzularımda, inançlarımda,

¹ Prof. Dr., ODTÜ Felsefe Bölümü, Ankara

İnam, Ahmet (2014) “Ahlak ve İçtenlik”, *Kilikya Felsefe Dergisi/Cilicia Journal of Philosophy*, ss. 15-17

beklentilerimde, bir ahlaktan söz edilebilir mi? Edilebilir. İç dünyamda da ahlak küre var. Ahlak küre tende durmaz. Sınırı ten değildir. Tenin öte yanına geçebilir. İç dünyama sızan ahlak küre (ethos) iç ahlâkı başlatıyor. İçimde bir ahlâk düzeni var, kararlar alıyor, kararları düşüncemde uyguluyorum, eylemde bulunuyorum, içimde. İç eylemde bulunuyorum.

İç ahlâkla, “dış” ahlâk arasında iki temel fark öyleyse: 1. İçte göz önünde olmayış 2. İçteki eylemin iç eylem olması, fiziksel, toplumsal etkisinin o an görülmemesi. (İç eylemlerim sonraları “dış” eylemlere dönüşebilir.) Elbette iç eylemin iç dünyamda etkisi olabilir. İç ahlâk düzeninin en etkin öğelerinden biri iç eylemdir; bir düşünüp taşınmanın, seçenekleri gözden geçirmenin (Aristoteles’in prohairesis’i), sonucunda gerçekleşebildiği gibi, apansız bir biçimde de ortaya çıkabilir.

İç ahlâk düzeninin üzerinde biyolojik kökenli dürtülerin etkisi olabileceği gibi, geçmiş yaşantılarımızdan, “belleğimizden” kaynaklanan etkilerin de payı vardır. İç dünyamız üzerine, dış çevrenin uyarıcı gücünü de göz önüne alırsak, fiziksel, psikolojik (duygu durumumuzu etkileyecek etkenlerin yanında, telkinler de önemli olabilir burada!), ekonomik, toplumsal, kültürel, ahlâkî boyutlarda etken kuvvetlerin sürekli çalıştığını söyleyebiliriz. İç ahlâk düzeninin gerçekleşip, iç ahlâkın başlayabilmesi, içimizdeki ötekinin fark edilmesi, içimizin tümüyle bize ait olmadığının anlaşılması ve iç özgürlüğümüzün duyulmasına bağlıdır. Çoğu zaman, akılla özdeşleştirilen içimizde, denetleme gücümüz, ötekini içimizden dışarıya atmaya, tüm denetimi elinde tutmaya çalışır. İç özgürlük akıl denetimiyle sağlanabilir mi? Başka türlü söylersek, bilinç, tümüyle iç dünyayı egemenlik altına alabilir mi? İç dünyayı mülklenip, içine dışarıdan bir şey almama, aklın surları ve mancınıkları ile dışarıdan gelen etkilere engel olarak, içi kontrol altına almak mıdır, iç ahlâkı başlatacak, iç özgürlüğü? Bu sorunun yanıtını arama yollarından biri ahlak ve içtenlik arasındaki ilişkiyi aramaktır.

En büyük ahlâk değerinin hayatın kendisi olduğunu düşünüyorum. Bu gezegendeki, bu kâinattaki hayata saygıdır, en büyük değer. Karıncanın, böceğin, ağacın, kurdun, kuşun, insanın, sadece bizden olan, bizim cemaatimize ait olan, yalnız bizim ülkemize, bizim topraklarımıza ait olan insanın değil, her insanın, bizden olsun olmasın, hayata saygı duymak ve burada yaşanan hayatın ihyâsına girişmeye çalışmak; işte benim ahlâktan anladığım bu. Hayatı yükseltmeye çalışmak, hayatın gelişmesine, hayatın serpilmesine çabalamak, bunu engelleyen ne varsa buna karşı mücadele edebilmek, insanların yüreklerine bu hayat saygısını serpmeye çalışmak. Çünkü hepimiz insan olarak ilahî bir nefesten içimize üfürüldüğü için bu güce sahibiz. Dolayısıyla hepimiz ahlâk hayatını yaşamaya çalışan insanlar olarak içimizde sonsuzluğu taşıyoruz. Tahkîkî anlamda, derin anlamıyla, mânâ olarak ahlâklı olunamamasının arkasında, içimizdeki o ebediyeti, sonsuzluğu idrak edememek geliyor. Bizdeki ilahî yanın farkına varamamak geliyor. Dünyevî sıkıntılar ve kaygıların içerisinde gark olmuş, gaflet halinde yaşayan bir insan haline gelmekten kaynaklanan bir durum. Böyle insanlara, bu şurardan yoksun, bu ahlâk körü insanlara kurallar koysanız ne olur?! Böyle insanların yönetim biçimini demokrasi yapsanız ne olur?! Bütün bunlar sadece şekilden başka bir şey değil. Ve o zaman ne oluyor? Demokrasi, başka insanları ezmek için, çıkarlar üzerine giydirilmiş bir kılıf oluyor. Vahşetin, zulmün, haksızlığın üzerini kapamak için hürriyet,

özgürlük, demokrasi, eşitlik sözleri söyleniyor. Bundan daha ağır bir insanlık durumu olabilir mi? Bundan daha trajik, bundan daha ironik, bundan daha hazin bir durumda olabilir miyiz?

İşte, o zaman, bana öyle geliyor ki, bütün mesele ahlâk açısından bu mânâyı küçücük yaşlarda aile içinden başlayarak çocuklarımıza anlatmak, insan denen varlığın derinliklerindeki o sonsuzu nasıl taşıdığını örneklerle göstermek gerekiyor. “Sen mübarek bir varlıksın ve o zaman dünyaya ve hayata karşı sorumluluğun var. Sen bu hayata borçlusun. Mademki sen bu dünyaya geldin, o halde bu hayatı yükseltmekle mükellefsin. Ahlâklı olmak o demek. Onun için, herkes hayatın geliştirilmesi yönünde ne yapabilecekse, bilgisi, yeteneği, ufku doğrultusunda onu yapmaya çalışmalıdır. İyi keman çalabilecekse iyi keman çalsın, iyi matematik öğretebilecekse öğretsin, iyi mimari eserler yapabilecekse yapsın.

Ahlâk, hayatın her tarafına yedirilmelidir. Maalesef bir sürü yanlışlar yapıldı geçmişte; işte, okullara ahlak dersleri konularak veya ahlâk konusunda benim yaptığım gibi birtakım nutuklar atılarak insanların ahlâklı yapılabileceği sanıldı.

Oysa ben hep şöyle bir özlemle yanışımdır: Bir okulda matematik dersi veren bir öğretmen, matematik dersini öyle vermelidir ki, o verişinde öğrenci ahlâklı bir insan nasıl olur görmelidir. Belki de nasıl ahlâklı olunacağı konusunda hiç konuşmamalıyız. Çünkü ahlâkı anlatabilmenin en iyi yolu, örnek olmaktır. En ufak hareketimizle, bakışımızla, duruşumuzla, bize sorulan sorulara cevap verişimizle, karşı tarafa soru soruşumuzla, birtakım alternatifler karşısında gerçekleştirdiğimiz tavırlarımızla ne olduğumuz meydana çıkıyor.

Ahlâk, kesinlikle bir samimiyet ve şeffaflık içinde yaşanan bir şey. Ahlâk, birtakım ahlaksızlıkların kapatılması için kullanılan bir kavram olamaz. Tıpkı, özgürlüğün, karşı tarafı ezmenin meşru kılınması için kullanılan bir kavram olmadığı gibi. Ahlâk, kesinlikle bir samimiyet istiyor. Öyle bir samimiyet ki, içimizdeki eksiklikleri, içimizdeki çirkinlikleri öncelikle kendimize itiraf etmek, onlarla yüzleşmek ve o yüzleşme doğrultusunda kendimizi geliştirmekle ilgili bir şey ve elbette bir arada yaşayacağımız, bir arada yaşamayı öğreneceğimiz bir şeydir. Tek başına ahlâklı olunamıyor. Onun için, bir arada yaşarken, güzel ahlâk sahiplerini örnek alarak, geleneğimizi, değerlerimizi yeniden gözden geçirip tazeleyerek, ahlâkımızı sürekli yeniden yorumlarla canlı kılarak yaşayabiliriz. Çünkü ahlâk hayatı bir mânâ hayatıdır; mânâ dediğimiz şey de, sürekli değişen hayat karşısında tazelenmek zorundadır. Eğer sahip olduğumuz değerleri ve onlarla birlikte yaşadığımız mânâyı yenileme, tazeleme gücümüz yoksa hayatımız kokuşur. İsteddiğimiz kadar ona geçmişten devralmaya çalıştığımız, ama yeniden yorumlayamadığımız, yeniden can veremediğimiz, ihyâ edemediğimiz, eskimiş, yıpranmış kavramlarla, değerlerle destek olmaya çalışalım, hayat elimizden gider, hayatın mânâsı elimizden gider. O mânâyı da maalesef bizim üzerimizdeki güçler bizim hayatımıza giydirirler, geçirirler, zerk ederler. Yazık ki, hayatımızdaki mânâ da, büyük ölçüde, çok farklı güçler tarafından, örneğin dilimiz elimizden alınarak, hayat tarzımız, giyimimiz kuşamımız, müsikimiz, edebiyatımız elimizden alınarak ele geçiriliyor. Onun için, ahlâklı olmak, hayatımıza sahip çıkmak; yüzyıllardan beri yaşanan bu topraklardaki hayata sahip çıkabilmek, o hayatı geleceğe büyük canlandırmalar ve tazelandirmeler içinde aktarmaktır.